ROCZNIKI PSYCHOLOGICZNE / ANNALS OF PSYCHOLOGY
2016, XIX, 1, 139-147

DOI: http://dx.doi.org/10.18290/rpsych.2016.19.1-5pl

ALEKSANDRA KROGULSKA
AGNIESZKA NIEDŹWIEŃSKA

Uniwersytet Jagielloński
Instytut Psychologii

ROLA ODROCZENIA CZASOWEGO W KONFORMIZMIE PAMIĘCIOWYM

Konformizm pamięciowy pojawia się, gdy relacja pamięciowa jednej osoby wpływa na późniejszą relację innej osoby dotyczącą tego samego zdarzenia. W badaniu sprawdzano, czy wraz z wydłużającym się czasem między dyskusją o zdarzeniu a jego przypominaniem wzrośnie liczba błędów wskazujących na konformizm pamięciowy. Okazało się, że było ich porównywalnie dużo – zarówno kilka minut po obytej rozmowie, jak i tydzień po niej. Za efekt ten w obu przypadkach były odpowiedzialne mechanizmy pamięciowe.

Słowa kluczowe: konformizm pamięciowy, efekt dezinformacji, wpływ społeczny.

Wspominanie zdarzeń często odbywa się w obecności innych osób. Konformizm pamięciowy występuje, gdy relacja pamięciowa jednej osoby wpływa na to, jak przeszłe zdarzenie wspomina następnie jej rozmówca (Wright, Self i Justice, 2000). Badacze zajmujący się tym zjawiskiem skupiają się na wpływie fałszywych informacji o zdarzeniu pojawiających się w interakcji dwóch osób. Podstawowym celem opisanego niżej badania będzie analiza roli odroczenia czasowego między odbytą rozmową a przypominaniem dla częstości błędów wynikających z konformizmu pamięciowego oraz charakteru mechanizmów leżących u jego podłoża.

Ważną różnicą między dotychczasowymi badaniami konformizmu pamięciowego a występowaniem tego zjawiska w naturalnym kontekście (na przykład

Adres do korespondencji: ALEKSANDRA KROGULSKA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, ul. Ingardena 6, 30-060 Kraków; e-mail: krogulska.aleksandra@gmail.com

w zeznaniach świadków) jest to, że w badaniach eksperymentalnych prezentacja zdarzenia, dyskusja o nim oraz test pamięci zazwyczaj następują bezpośrednio po sobie (np. Wright i in., 2000; Wright, Mathews i Skagerberg, 2005). Tymczasem w wielu sytuacjach w życiu codziennym między obserwacją zdarzenia, rozmowami o nim a późniejszym jego wspominaniem występują dłuższe lub krótsze odstępy czasowe.

Nie opublikowano dotąd żadnych badań testujących wpływ odroczenia czasowego między rozmową a testem pamięci na wielkość konformizmu pamięciowego. Analizowano go jednak w eksperymentach nad efektem dezinformacji, w których niezgodną ze zdarzeniem informację podaje się w inny sposób niż podczas rozmowy. Wyniki tych badań sugerują, że wraz z wydłużeniem czasu między podaniem dezinformacji a testem pamięci, osoby badane nieco rzadziej udzielają odpowiedzi zgodnych z dezinformacją (Loftus, Miller i Burns, 1978; Peterson, Parsons i Dean, 2004). Być może upływający czas między rozmową o zdarzeniu a późniejszym jego przypominaniem także będzie powodował zmniejszenie włączania do relacji pamięciowych błędnych informacji uzyskanych w dyskusji.

Odstęp czasu między dyskusją i przypominaniem może także zmieniać mechanizmy powstawania zjawiska. W jednym z artykułów (Wright, Memon, Skagerberg i Gabbert, 2009) wyróżniono trzy procesy mogące powodować konformizm pamięciowy: wpływ normatywny (uleganie innej osobie ze względu na normy społeczne), wpływ informacyjny (uleganie innej osobie po to, żeby mieć słuszność) oraz fałszywe wspomnienia. W niniejszym badaniu przyczyny konformizmu pamięciowego podzielono na dwie grupy. Pierwsza grupa upatruje genezy zjawiska w zmianach zachodzących w pamięci osoby. Innymi słowy, informacje uzyskane podczas rozmowy zmieniają wspomnienie oryginalnego zdarzenia (na przykład osobie wydaje się, że widziała to, o czym tylko usłyszała od rozmówcy). Druga grupa mechanizmów odwołuje się do sytuacji, w której osoba dysponuje niezmienionym śladem pamięciowym danego zdarzenia. Wtedy mechanizmy powstawania zjawiska wynikają z jego społecznego charakteru, czyli występuje wpływ normatywny (osoba pamięta, że widziała coś innego, ale woli zgodzić się z rozmówcą) lub informacyjny (osoba pamięta, że widziała coś innego, ale bardziej ufa temu, co powiedział rozmówca).

Celem badania było sprawdzenie, jaki jest względny udział tych dwóch grup mechanizmów w powstawaniu konformizmu pamięciowego i czy zmieniają się one w zależności od odstępu czasu między rozmową i przypominaniem. Podobnym problemem zajęły się w badaniach Oeberst i Seidemann (2014). Okazało się, że za efekt konformizmu pamięciowego odpowiedzialny był głównie wpływ

informacyjny. Nie uwzględniono jednak odroczenia czasowego, a osoby badane nie dyskutowały ze sobą, ale wykonywały razem test rozpoznawania. W opisanym niżej badaniu założono, że mechanizmy społeczne będą miały większe znaczenie przy krótkim odstępie czasowym między rozmową a późniejszą relacją pamięciową. Wówczas wzajemny wpływ osób na siebie powinien być najsilniejszy, a ich pamięć oryginalnego zdarzenia względnie dobra. Natomiast mechanizmy pamięciowe powinny odgrywać większą rolę wraz z wydłużającym się czasem. Wtedy istnieje większe prawdopodobieństwo błędów związanych z zapominaniem i powstawaniem fałszywych wspomnień obejmujących błędne informacje uzyskane od rozmówcy.

Podsumowując, poniższe badanie miało na celu weryfikację następujących hipotez:

1. U osób, którym w rozmowie partner przekaże informacje nieobecne w ich wersji filmu, wystąpi więcej błędów wskazujących na konformizm pamięciowy niż u osób indywidualnie opowiadających o filmie. Błędy te będą polegać na wyborze odpowiedzi zgodnej z tym, co miało miejsce w alternatywnej wersji filmu (widzianej przez partnera), a niezgodnej z tym, co osoba widziała na filmie. Weryfikacja pierwszej hipotezy miała na celu sprawdzenie, czy w stworzonych warunkach eksperymentalnych konformizm pamięciowy w ogóle wystąpi.

2. Błędów wskazujących na konformizm pamięciowy będzie więcej, jeśli test pamięci będzie miał miejsce zaraz po rozmowie niż po tygodniu od rozmowy.

3. Wśród błędów wskazujących na konformizm będą zarówno takie, za które odpowiedzialne są mechanizmy społeczne (w teście pamięci źródła osoba wskazuje na różnicę między tym, co sama widziała, i tym, co powiedział rozmówca), jak i takie, za które odpowiadają mechanizmy pamięciowe (w teście pamięci źródła osoba wskazuje, że informacje przekazane przez rozmówcę były obecne na filmie).

4. Jeśli test pamięci będzie miał miejsce kilka minut po rozmowie, liczba błędów zapośredniczonych przez mechanizmy społeczne będzie wyższa niż liczba błędów zapośredniczonych przez mechanizmy pamięciowe.

5. Jeśli test pamięci będzie miał miejsce po tygodniu od rozmowy, liczba błędów zapośredniczonych przez mechanizmy pamięciowe będzie wyższa niż liczba błędów zapośredniczonych przez mechanizmy społeczne.

METODA

Osoby badane

W badaniu uczestniczyło 98 studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego (w tym 76 kobiet), których losowo przydzielono do trzech grup. Osoby połączono w pary w obu grupach eksperymentalnych. Pytano, czy osoby w parze nie są ze sobą w bliskiej lub koleżeńskiej relacji, jednak taka sytuacja się nie zdarzyła. Grupa eksperymentalna bez odroczenia liczyła 36 osób, a grupa kontrolna 32 osoby. Po tygodniu od pierwszej sesji utracono część badanych, dlatego ostatecznie grupa z odroczeniem czasowym była mniej liczna od pozostałych (26 osób). Najmłodszy uczestnik miał 18 lat, a najstarszy 31 (M = 21,69, SD = 2,52).

Narzędzia

Dwie wersje filmu

Filmy udostępnione przez Helen Patersoni były wykorzystywane w jej badaniach nad konformizmem pamięciowym (np. Paterson i Kemp, 2006). Prezentują mężczyznę, który pod pretekstem wykonania naprawy w budynku, włamuje się do jednego z mieszkań. Wersje różniły się pięcioma szczegółami: profesją, jaką podał złodziej (pracownik firmy mieszkaniowej vs wodociągów), ubiorem poszkodowanej kobiety (skórzana kurtka vs jasna bluzka), podanym dniem tygodnia (czwartek vs wtorek), jednym z ukradzionych przedmiotów (telefon komórkowy vs jego brak) oraz sposobem, w jaki złodziej się dostał do domu (przekręcił klamkę vs pchnął uchylone drzwi).

Test pamięci

Test, przygotowany specjalnie na potrzeby badana, składa się z 12 pytań jednokrotnego wyboru. Pięć pytań dotyczy szczegółów kluczowych, czyli takich, które różniły się w obu wersjach filmu. W teście osoba badana pytana jest o szczegóły, które widziała na filmie. Ma do wyboru trzy odpowiedzi, z których tylko jedna jest prawdziwa, to znaczy szczegół występował na filmie widzianym wcześniej. W przypadku pytań dotyczących szczegółów kluczowych jedna z pozostałych możliwości odnosi się do szczegółu, którego osoba nie mogła zobaczyć w swojej wersji filmu, ale mógł zaobserwować go jej rozmówca – w jego wersji filmu.

Test pamięci źródła

Test, opracowany na potrzeby badania, wzorowany jest na narzędziu wykorzystywanym przez Polczyka (2007) w badaniach nad dezinformacją. Pozwala na wnioskowanie o mechanizmach powstawania zjawisk, w których badany jest wpływ informacji uzyskanych po zdarzeniu na późniejsze relacje pamięciowe. Osoba badana ma za zadanie określić, gdzie znajdowała się odpowiedź na pytania zawarte w Teście pamięci: na filmie, w rozmowie czy w obu tych źródłach. Dodatkowo uczestnik ma napisać, jaka dokładnie informacja wynikała z filmu oraz jaka odpowiedź wynikała z rozmowy (jeśli uzna, że informacje potrzebne do odpowiedzi były tam obecne).

W Teście pamięci źródła analizowano tylko takie odpowiedzi na pytania, w których osoba w Teście pamięci popełniła błąd wskazujący na konformizm pamięciowy. Dwie grupy mechanizmów konformizmu identyfikowano w następujący sposób. W przypadku mechanizmów społecznych osoba potrafiła w Teście pamięci źródła poprawnie podać, jakie informacje występowały na filmie, a jakie w rozmowie (czyli była świadoma, że w rozmowie pojawiły się informacje inne niż na filmie). Mechanizmy pamięciowe, podobnie jak w badaniach Polczyka (2007), identyfikowano w przypadku osób, które nie miały wolnego od błędów i pełnego zapisu pamięciowego w momencie rozwiązywania Testu pamięci. Były tu możliwe trzy warianty: (1) na pytanie, czy dana informacja pojawiła się na filmie, osoba odpowiadała twierdząco i podawała informację zgodną z tym, czego dowiedziała się od rozmówcy; (2) osoba nie była w stanie podać informacji występującej na filmie; (3) osoba uważała, że dana informacja wcale się na filmie nie pojawiła.

Procedura

Grupa eksperymentalna I

Podczas jednego spotkania obecne były dwie osoby badane, które poinformowano, że badanie dotyczy dzielenia się informacjami w kontekście społecznym. Każda z osób oglądała film na osobnym komputerze, nie wiedząc o tym, że filmy różnią się kilkoma szczegółami. Później poproszono osoby, aby ze sobą porozmawiały o tym, co widziały przed chwilą, uwzględniając: wygląd bohaterów i otoczenia, kolejność zdarzeń i dialogi z filmu. Rozmowy były nagrywane, a eksperymentator przebywał w pomieszczeniu, aby mieć pewność, że kluczowe szczegóły pojawiły się w dyskusji. Po dyskusji uczestnicy przez około 5 minut

wypełniali kwestionariusze niezwiązane z celem badania, a następnie otrzymali Test pamięci oraz Test pamięci źródła.

Grupa eksperymentalna II

Procedura przebiegała w ten sam sposób, jak w grupie eksperymentalnej I, ale osoby wypełniały Test pamięci i Test pamięci źródła po tygodniu.

Grupa kontrolna

Procedura przebiegała, jak w grupie eksperymentalnej I, ale zamiast rozmowy z innym uczestnikiem, osoby opowiadały eksperymentatorowi o zdarzeniach widzianych na filmie. Zastosowanie grupy kontrolnej stanowiło podstawę wnioskowania o wystąpieniu efektu konformizmu pamięciowego bez konieczności dwukrotnego (przed i po rozmowie) wypełniania przez uczestnika Testu pamięci. Ponadto porównanie grupy kontrolnej i eksperymentalnej I służyło wyeliminowaniu możliwości, że błędy wskazujące na konformizm pamięciowy w grupie eksperymentalnej I wynikają wyłącznie z tendencyjności zgadywania w Teście pamięci.

WYNIKI

Z analiz wykluczono cztery osoby, ponieważ w trakcie rozmowy zorientowały się one, że w badaniu użyto dwóch wersji filmu.

Aby sprawdzić, czy wystąpił konformizm pamięciowy, porównano grupę kontrolną oraz grupę eksperymentalną I pod względem liczby błędów wskazujących na konformizm pamięciowy. Grupy te różniły się jedynie obecnością rozmowy (w której osoby miały okazję poznać szczegóły nie występujące w ich wersji filmu) lub jej brakiem, natomiast Test pamięci występował po takim samym czasie od rozmowy. Przeprowadzona analiza testem t Studenta dla prób niezależnych wykazała istotne różnice między osobami, które nie rozmawiały z innym uczestnikiem (M = 0,41, SD = 0,61), a badanymi, którzy rozmawiali (M = 0,97, SD = 0,88), $t(66) = -3{,}04$; $p < 0{,}01$, $d = 0{,}74$ (średnia siła efektu). Udało się zatem potwierdzić Hipotezę 1 mówiącą, że osoby popełnią więcej błędów wskazujących na konformizm pamięciowy, gdy w dyskusji drugi rozmówca przekaże informacje nieobecne w ich wersji filmu. Odjęto także od ogólnej liczby błędów w Teście pamięci te, które były wskaźnikiem konformizmu pamięciowego, i na takim wyniku wykonano następnie test t Studenta dla prób

niezależnych. Nie stwierdzono istotnych różnic między analizowanymi grupami (t[69] = -1,06; p = 0,29): eksperymentalną I (M = 0,64, SD = 1,1) i kontrolną (M = 0,41, SD = 0,61), co wskazuje, że grupy nie różniły się pamięcią filmu jako takiego. Z powyższych analiz wynika, że w stworzonych eksperymentalnie warunkach konformizm pamięciowy wystąpił, a błędy polegające na wyborze elementów nieobecnych w oglądanym filmie przez osoby z grupy eksperymentalnej nie wiązały się z czynnikami niezwiązanymi z rozmową (np. z tendencyjnością zgadywania albo słabszego zakodowania filmu w ogóle).

Następnie sprawdzono, czy grupy eksperymentalne (odroczenie kilkuminutowe vs tygodniowe) będą różniły się ilością błędów wskazującą na konformizm pamięciowy. Test t Studenta dla prób niezależnych nie osiągnął poziomu istotności statystycznej, ale wystąpiła tendencja w kierunku występowania większego efektu konformizmu pamięciowego u osób rozwiązujących Test pamięci po dłuższym odroczeniu czasowym (M = 1,46, SD = 1,05) niż po krótszym (M = 0,97, SD = 0,88), t(60) = 1,74, p = 0,09, d = 0,51 (średnia siła efektu). Nie udało się zatem potwierdzić Hipotezy 2.

Kolejnym celem badania było sprawdzenie, z jakich powodów osoby włączają do swoich relacji pamięciowych błędną odpowiedź otrzymaną od partnera podczas rozmowy – w tym celu wykorzystano Test pamięci źródła. Z analizy odpowiedzi w tym teście wykluczono cztery osoby, które prawdopodobnie nie zrozumiały instrukcji. Ostatecznie wzięto pod uwagę 68 błędów będących wskaźnikiem konformizmu pamięciowego, które wystąpiły w obu grupach eksperymentalnych (po 34 w każdej z grup). Za 94,12% z nich odpowiedzialne były mechanizmy pamięciowe: 84,38% wynikało stąd, że osoba uznawała, iż widziała na filmie szczegół, o którym mogła się tylko dowiedzieć z rozmowy. W przypadku 12,5% błędów osoba nie pamiętała informacji występującej na filmie. 3,12% błędów powstało, ponieważ osoba była przekonana, że dana informacja nie pojawiła się na filmie.

Zatem – zgodnie z Hipotezą 3 – odpowiedzi osób ulegających konformizmowi wskazywały zarówno na mechanizmy pamięciowe, jak i społeczne, ale te ostatnie występowały marginalnie. Tylko w przypadku czterech błędów (dwóch z każdej grupy eksperymentalnej) osoby były świadome różnic między szczegółami na filmie a informacjami z dyskusji. Przewaga błędów pamięciowych nad błędami wynikającymi z czynników społecznych była istotna w obu grupach, test

znaków Z = 4,97, *p* < 0,001, co oznacza, że potwierdzono Hipotezę 5, ale nie potwierdzono Hipotezy 4[1].

DYSKUSJA WYNIKÓW

Przedstawione badanie jest w pierwszą w Polsce replikacją zjawiska konformizmu pamięciowego oraz pierwszą w ogóle analizą wpływu odroczenia czasowego na wielkość i mechanizmy tego zjawiska.

Rezultaty badania wskazują, że ryzyko wystąpienia konformizmu pamięciowego jest duże, jeśli dwie osoby rozmawiają o przeszłym wydarzeniu, a w ich relacjach pojawiają się niezgodne z tym zdarzeniem informacje. Zakładano, że liczba błędów wskazujących na konformizm pamięciowy będzie mniejsza wraz z upływającym czasem. Jednakże nie udało się zaobserwować takiej zależności, a nawet wystąpiła tendencja w przeciwnym kierunku – po tygodniu pojawiło się więcej takich błędów. Zatem wpływ informacji uzyskanych w rozmowie nie słabnie wraz z wydłużającym się czasem od dyskusji, a nawet może się nasilić.

Jest to efekt odwrotny do tego, jaki uzyskano w badaniach nad dezinformacją, której wpływ z czasem słabnął (Loftus i in., 1978; Peterson i in., 2004). Być może wynika to ze znaczenia samej rozmowy. Możliwe, że bezpośrednia interakcja, która jest niezbędna do zaistnienia konformizmu pamięciowego, ma większe znaczenie i wzbudza silniejsze emocje niż opis zdarzenia czy innego typu materiał dezinformujący. Takie przypuszczenie potwierdzają badania Paterson i Kempa (2006), w których błędna informacja przekazana przez inną osobę w bezpośredniej interakcji wywołała silniejszy wpływ na późniejsze odpowiedzi osób, niż wtedy gdy ta sama informacja była zawarta w materiale pisemnym.

Dodatkowego wyjaśnienia tych wyników dostarcza analiza mechanizmów zjawiska – zarówno tydzień po rozmowie, jak kilka minut po niej większość błędów będących wskaźnikiem konformizmu pamięciowego powstała na skutek zmian w pamięci. Tylko cztery błędy wskazujące na efekt konformizmu pamięciowego zostały popełnione przez osoby świadome rozbieżności między filmem a rozmową. Skoro zaraz po dyskusji badani nie byli w stanie poprawnie przywołać informacji widzianej na filmie, to w takiej sytuacji pamięć prezentowanych im zdarzeń mogła się z czasem jedynie pogorszyć.

[1] Sprawdzono też różnice międzypłciowe. Liczba błędów wskazujących na konformizm pamięciowy popełniana przez kobiety (*M* = 1,1, *SD* = 1,04) i mężczyzn (*M* = 1,5, *SD* = 1,38) w grupach eksperymentalnych nie różniła się w sposób istotny: *t*(60) = -1,12, *p* = 0,26.

Można przypuszczać, że u osób, które były świadkami jakiegoś zdarzenia, rozmowa odnosząca się do tego epizodu zmienia jego wspomnienie, szczególnie jeśli pojawiają się w niej informacje niezgodne z tym, co pierwotnie zaobserwowano. Możliwe jest także inne wyjaśnienie. Niektóre obecne na filmie szczegóły mogły nie zostać zapamiętane zaraz po ich ekspozycji, a rozmowa mogła stanowić dla osób źródło informacji o widzianych wcześniej wydarzeniach. Osoby jednak nie były tego świadome, gdyż błędnie przypisywały informacje z rozmowy temu, co widziały na filmie, zapełniając tym samym pewną lukę w swojej pamięci. Taka możliwość wymaga jednak weryfikacji eksperymentalnej.

LITERATURA CYTOWANA

Loftus, E. F., Miller, D. G. i Burns, H. J. (1978). Semantic integration of verbal information into a visual memory. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory, 4*(1), 19-31.

Oeberst, A. i Seidemann, J. (2014). Will your words become mine? Underlying processes and cowitness intimacy in the memory conformity paradigm. *Canadian Journal of Experimental Psychology, 68*(2), 84-96.

Paterson, H. M. i Kemp, R. I. (2006). Comparing methods of encountering post-event information: The power of co-witness suggestion. *Applied Cognitive Psychology, 20*(8), 1083-1099.

Peterson, C., Parsons, T. i Dean, M. (2004). Providing misleading and reinstatement information a year after it happened: Effects on long term memory. *Memory, 12*(1), 1-13.

Polczyk, R. (2007). *Mechanizmy efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naocznego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Wright, D. B., Mathews, S. A. i Skagerberg, E. M. (2005). Social recognition memory: The effect of other people's responses for previously seen and unseen items. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 11*(3), 200-209.

Wright, D. B., Memon, A., Skagerberg, E. M. i Gabbert, F. (2009). When eyewitnesses talk. *Current Directions in Psychological Science, 18*(3), 174-178.

Wright, D. B., Self, G. i Justice, C. (2000). Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person. *British Journal of Psychology, 91*(2), 189-202.